

A románok nevei Anonymus gesztájában és ami körülöttük van

1. rész

1. Bevezetés. A románok magyar neve több mint egy évszázada *román*,¹ magukat *român*-nak hívják (a korábbi helyesírás szerint *romîn*). Köztudomású, hogy a régebbi időkben *oláhok*-nak hívták őket magyarul, ez esetben tehát xenonimáról, nem önelnevezésről van szó. A 2006-ban megjelent Etimológiai szótár szerint „Az *oláh* szó az 1848–1849-es szabadságharc óta visszavonulóban van, ugyanis ettől az időtől kezdve a magyarországi románok kívánságára a hivatalos nyelvhasználat a *román* szóval illeti ezt a népcsoportot” (ESz. 585–586). A legnagyobb magyar etimológiai szótárban, a TESz.-ben azonban az *oláh* szó nem szerepelt címszóként (ennek hátteréről l. BOLLÓK 2013: 505), az 1941-ben megjelent SzófSz.-ban viszont igen. Az EWUng. (1057–1058) már felvette a szót a címszavak közé, és a szó első előfordulási adataként az Anonymus gesztájában szereplő *Blacus*-t hozta fel, jelezve, hogy az *-us* latin végződés. Ha ez helytálló, akkor vajon milyen magyar nyelvi szóalak rejtőzik ebben az anonymusi *Blac*-ban?

Mielőtt szemügyre vennénk Béla király egykori jegyzője, a Névtelen Gesta Hungar(or)umában szereplő románok elnevezéseit, talán célszerű sorainkat azzal a kérdéssel kezdeni, hogy az *oláh* szó hogyan öltött testet a magyarban, és milyen eredetű. Több mint egy évszázaddal ezelőtt MELICH JÁNOS (1909: 343–345) különböző nyelvi példákkal illusztrálva rámutatott arra, hogy a *vlach* (~ *vlah*) szón a szláv nyelvek egy részében csakis ’oláh’-t, más részében csakis ’olasz’-t értenek. A nyelvész szerint a *vlachъ* (s a belőle fejlődött *vlah*) szónak többes nominativusa a *vlasi*, és ebből ered a magyar *olasz* szó. A magyar szókezdő *o* (< *u*) a bilabiális *u* hangból keletkezett, és a kaj-horvát és a szlovén **ulàsi* szó került át a magyarba, amelyben a szóvégi *i* redukálódott, majd eltűnt. Ami az *oláh* szót illeti, MELICH megjegyzi, hogy a bolgár vagy szerb **ulàch* ~ **ulàch* (~ *ulàh* ~ **ulàh*) szót vette át a magyar nyelv (**ulàch* > **ulàch* > *oláh*). Bár nagy vonalakban ez a nézet elfogadottá vált a szakirodalomban, hamar – főleg a történettudomány művelői tollából – kiegészítő megjegyzések láttak napvilágot, miszerint az olaszok (vagy latin nyelvű forrásokban a *latinus*-ok) alatt francia és vallon telepesek értendők (AUNER 1916: 35; l. még SÜLYOK 1994: 94–95; KRISTÓ 2003a: 167). Később ezt BÁRCZI GÉZA (1958b: 111) úgy foglalta össze, hogy a vallon-franciák neve „a régi magyarban *olasz*, mely akkor nem ’Italianus’-t jelent, hanem ’Latinus’-t, ’homo

¹ A *román* szó több jelentéssel bír a magyarban (TESz. 3: 436–437; EWUng. 1277–1278). A *román* nyelvek alatt, mely kifejezés használatát gyakran elkerülik, nem román nyelvjárásokat értünk, hanem az újlatin (neolatin) nyelveket, mint a románt, az olaszt, a katalánt stb. Ezzel kapcsolatban MELICH (1909: 437) régen megjegyezte, hogy „ha már *oláht* kerülni akarjuk, legjobb, ha *rumuny* nyelvnek és népnek nevezzük törvényeinkben az oláhokat. Ez a név az oláh *rumîn* magyar népies alakja”.

Romanae originis'-t, tehát gyűjtőneve olaszoknak, franciáknak, vallonoknak. A magyarországi Latinusok nagyobb része azonban vallon volt s csak kisebb részük egyéb vagy éppen olasz.” Így a TESz. szerint is a szó első jelentése ’nyugati újlatin nyelvet beszélő ember’, a második pedig ’itáliai ember’ (TESz. 2: 1073; EWUng. 1058). Ami az *oláh* szót illeti, KESZLER BORBÁLA (1969: 46–49) – aki az erről szóló kutatástörténetet a mássalhangzó-torlódások feloldásának szempontjából tekintette át – MELICH véleményét kissé módosítva így ír: az ómagyar kornak abban a szakaszában, amikor bilabiális β még létezett, amely a szláv ν -nek felelt meg, a mássalhangzó-torlódást többféleképpen oldották: 1. bontóhang beiktatásával a szókezdő két mássalhangzó közé, 2. az első mássalhangzó kiejtésével, 3. a szókezdő ν illetve β vokalizálásával. A nyelvész szerint vannak olyan esetek is, hogy a különféleképpen feloldott formák (pl. *oláh* ~ *voláh*) egymás mellett élhettek, majd az egyik változat kerekedett felül (vö. RÁCZ 2016: 69–70).

2. Blachii és Blasii. E rövid áttekintés után rátérek a románok neveinek kérdésére, amelyekről Anonymus gesztájában történik említés. (Az Anonymuskérdés kutatástörténetéről I. CSAPODI 1978; THOROCZKAY 1994–1995. Erről VESZPRÉMY LÁSZLÓ [Anon. 1999: 73–86; SRH. 2: 728–738] is ad áttekintést bibliográfiával együtt; I. még VESZPRÉMY 2019: 149–240.) Előre kell bocsájtanom, hogy a jelen írás nem szándékozik azzal foglalkozni, hogy a románok korai történetével kapcsolatban az Anonymus adta információk elemzése alapján valamilyen következtetést vonjon le.² Anélkül, hogy a gesztát tüzetes szövegkritikai vizsgálat alá venné, elsősorban az ott szereplő névalakok mibenlétével foglalkozik, ami iránt tudtunkkal eddig alig mutatkozott érdeklődés a kutatásban. Ennek fényében megpróbál rámutatni Anonymus munkamódszerének egy-két aspektusára. Az idevágó forrásadatok szemügyre vétele abból az álláspontból történik, hogy a Geszta az 1210-es években készült, amit több kutató is magáévá tesz (I. alább a 40. lábjegyzetet is).

Most nézzük meg a gesztában szereplő névformákat, amelyeket általában a románokra, illetve a vlachokra vonatkoztatnak a szakirodalomban: *terram habitarent Sclavi Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum* (c. 9.), *Gelou quidam Blacus* (c. 24.), *Blasii et Sclavi* (c. 25.), *contra Gelou ducem Blacorum* (c. 26.), *adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum* (c. 44.). A továbbiakban alapján véve VESZPRÉMY LÁSZLÓ magyar fordítására támaszkodom (Anon. 1991), néha megváltoztatva a tulajdonnevek írásképét. A latin szöveg JUHÁSZ LÁSZLÓ közléséből való (Anon. 1932; vö. Anon. 1937/1999). Ebből a mindössze öt kiragadott szöveghelyből annyi kiténik, hogy a 24. és a 26. fejezetben említett *Blacus* és a *Blacorum* egy csoportot alkot, a többi kettő, a *Blachii* (c. 9.) és a *Blasii* (c. 25) külön tárgyalást érdemel a szóvégi különös alakjuk miatt is. A három népnév

² Ezzel kapcsolatban talán elegendő KRISTÓ GYULA (2001b: 12) szavait idézni: „Az általános megfontolások szintjén tehát biztos kimondható: rossz nyomon halad az, aki a 9. századi Kárpát-medence történetét Anonymus alapján akarja felvázolni, a *Gesta Hungarorum* erre teljességgel alkalmatlan”. Még hozzáténném, hogy a Névtelen a korabeli Magyarország etnikai térképe összeállításához is kevés útbaigazítást nyújt, hiszen eleve nem volt szándéka erről a korszakról írni.

együttes említésével (c. 44.) az írásom utolsó részében külön szándékozom foglalkozni. Megjegyzendő, hogy a Geszta kérdéses szövegrészeiből való idézésnél elírások vagy másolási hibák nemegyszer előfordulnak olyan tanulmányokban is, amelyek a vlachok kérdésével foglalkoznak.³ Azt, hogy az Anon. 1932. szövegközlése hibátlan-e, és ezt helyesen másoltam-e át a fenti idézetben, ellenőrizni lehet a Geszta faksimile kiadásával (Anon. 1975) való összevetés révén.

2.1. Ha a *Blaci*, *Blachii* és *Blasii* egy és azonos népet jelöl, ez azt jelentheti, hogy Anonymus nem volt tisztában a népnév pontos alakjával, és esetleg kronológiailag és nyelviileg is többféle forrásra támaszkodott. Előre bocsátanám azon sejtésemet, miszerint a háromféle névalaknak külön-külön kis történeti háttere van.

Amint jeleztem, ritkaságszámba megy a szakirodalomban az, hogy a Gesztában előforduló háromféle névalak iránt komoly érdeklődés mutatkozna. Az alábbiakban a kutatók ide vágó vélekedéseit tekintjük át röviden. MELICH JÁNOS (1925–1929: 310–312) figyelmét alig keltette fel a *Blachii* névforma, a *Blasii*-ra azonban igyekezett magyarázatot találni. Visszavonva korábbi – fentebb említett – nézetét, miszerint a magyar *oláh* szó bolgár-szláv átvétel, ezt a szót a makedóniai meglén-oláh és az isztriai oláh nyelvjárásokban önelnevezésül használt *vlah* többes számú alakból, a *vlasi*-ból eredeztette. E vélekedése talán azért született, hogy megmagyarázhassa az Anonymusnál előforduló *Blasii* (nála: *blasij*) névalakot. (A Geszta kéziratának egyik jellegzetessége a két „i” betű esetén a második betű szárának a lehúzása [Veszprémy 1992: 51], amit jelen írásomban nem alkalmazok.) A tudós úgy véli, hogy a *Blasii* nem tollhiba a *Blaci* helyett, arra való hivatkozással, hogy a 14. század elejéről való forrásban (DEO., I. alább az 5.3. szakaszt) a *Blachus* többes számú megfelelője a *Blazi*. Ez utóbbi az Anonymusféle *Blasii* változata, amiből következik, hogy a *Blachus* névnek nemcsak *Blaci*

³ STELIAN BREZEANU (1999: 153, 155, vö. 148) először 1981-ben románul megjelent tanulmányában, amelyben Anonymusnak a románokra vonatkozó híradásaival foglalkozik, a kérdéses passzusokat néha a *Sclavi*, *Bulgari et Blachi*-ként (c. 9.) és a *Blasi et Sclavi*-ként (c. 25.) idézve veszi vizsgálat alá. Az 1996-os francia változatában a névalakokat már helyreigazítja ugyan, de változatlanul marad a felfogása, miszerint a magyar Névtelen a *Blachi*, *Blaci* és *Blasi* alakokban szól a románokról (Brezeanu 1996: 28, 1999: 155), holott valójában a *Blachii* és a *Blasii* a helyes alakok. A kutató a DEO.-t (I. alább) idézvé meg a *Blazii* névalakot is életre kelteti (BREZEANU 1996: 24, 30; vö. 1999: 149, 157). RYSZARD GRZESIK (2016) a *Blasi*-t szerepelteti tanulmánya címében, holott a *Blachi* (sic!) mivoltának kérdésével foglalkozik, ami érthetetlen eljárás. SORIN PALIGA (2015: 467, vö. 469) már az írása címében is hibásan (*Bulgari*, *Blachi*) tünteti fel a latin passzust. Hasonló figyelmetlenség, vagy inkább közömbösség a névalakok iránt megfigyelhető más kutatóknál is: IORGA 1921: 208 (*Bulgari et Blachi*); HÓMAN 1925: 60, 96 (*Bulgari*); DEÉR 1931: 13 (*Blachi*); MACARTNEY 1940b: 4 (*Blachi*); DEÉR 1943: 97., 6. jegyz. (*Bulgari et Blachi*); I. TÓTH 1945–1946: 52 (*Blachi*); HORVÁTH 1966: 18–19 (*Bulgari*); BODOR 1976: 268 (*Blachi*); ARMBRUSTER 1990: 39 (*Blachi*); PAPACOSTEA 1998: 300 (*Blachi*); KS. 1999a: 133., 110. jegyz. (*Blachi*); KS. 1999b: 54., 1. jegyz. (*Blachi*); Anon. 2001: 23 (*Bulgari*); DARKÓ 2002: 33., 1. jegyz. (*Blachi*); MIRDITA 2004: 45., 31. jegyz. (*Bulgari*); SPINEI 2009: 60 (*Blasi*), 79 (*Blachi*); CAMARA 2019: 111 (*Bulgari*). Anonymus kérdéses nyelvezete – úgy tűnik – egyes modernkori kutatókat olyannyira befolyásolni tudott, hogy a gesztából idézve maguk hívják életre a következő szóalakokat: *Blasii et Sclavi i*, *Cumani i s et Picenatis* (DELETANT 1991: 345); *Sclavi i*, *Bulgarii et Blachii* (PILLON 2005: 81., 27. jegyz.); vö. *sclavi i*, *bulgarii și blachii* (Anon. 1996: 12). (A ritkítás tőlem: S. T.)

(~ **Blakci*), hanem *Blasi* többes számú megfelelője is volt. Zavaró azonban, hogy MELICH a *Blachus* többeseként a *Blazi* és a *Blaci* alakokat hozza fel, holott nyilvánvalóan nem ezek, hanem a *Blachi* a *Blachus* többese. A nyelvész azt írja, hogy „Anonymusunk *blasij* (olv. *blaszi* → *blazi*) ’oláhok’ alakja ilyen oláh nyelvi *vlasi*, esetleg *vlasi* latinositása”, ami meglehetősen ellenmondásosnak tűnik, hiszen tudjuk, hogy egyrészt a szláv *vlasi*-ből az *olasz* szó keletkezett, másrészt pedig a magyar nyelv alig kerülhetett érintkezésbe a makedóniai és az isztriai vlachokkal (l. BOLLÓK 2013: 511). Mindenesetre a nyelvészt nem érdekelte a *Blasii* szóvégi két magánhangzója. Mellesleg megjegyzem, hogy MELICH szerint a *bl*-re kezdődő alakváltozat a régibb *vl*-re kezdődővel szemben germán-német alakváltozat, s későbbi tanulmányában (1963: 19) megjegyzi, hogy az Anonymusnál szereplő *Blachij* „olv. *blaci*, magyar *c*-vel; a *ch*- itt *c*.”

CARLILE AYLMEYER MACARTNEY (1940a: 212) szintén nem szól külön a *Blachii* névalakról, a *Blasii*-ről pedig az a véleménye, hogy ez egy nyugati szláv („West-Slav”)⁴ – kaj-horvát és szlovén – névforma; a *Vlasi*, ami a *Vlah*-nak többes számú alakja, és a magyar ’olaszok’ szónak felel meg. I. TÓTH ZOLTÁN (1945–1946: 57–60) – aki a kérdéses passzusra hivatkozva nem a *Blachii*, hanem hibásan a *Blachi* névalakot emlegeti – a *Blasii* formát szlávossnak tartja. Megjegyezve továbbá, hogy ez utóbbi alak a magyarországi forrásokban sehol sem fordul elő Anonymuson kívül, lehetségesnek véli, hogy ez a régi gesztára visszamenő kölcsönzés. Ugyanakkor rámutat arra is, hogy a *Blas* alak Philippe Mouskès munkájában szerepel, és feltételezi, hogy ezen *Blas* forrása rokon azzal a forrással, amelyből Anonymus is merített. GYÖRFFY GYÖRGY (1965: 425–426) 1965-ben úgy vélte, hogy a *Blasi* név a *blak* (sic!) név szláv többes száma, és a Névtelen e nevet szláv közvetítéssel ismerte meg III. Béla idejében. Nem derül ki, hogy a történész az Anonymusnál olvasható *Blasi* névalakot egyes vagy többes számnak tekintette-e. Néhány évvel későbbi tanulmányában pedig azt írja, hogy a *Blachi* népnév szerepeltetése a Kárpát-medencében a 9. században anakronizmus. Szerinte erre azon szláv hagyomány szolgáltatott alapot, amely szerint „a honfoglaló magyarok kiűzték a Duna mellékéről a szláv nyelven *voloch*nak nevezett frankokat” (GYÖRFFY 1970: 8).

VÁCZY PÉTER (1974: 34–37) röviden megjegyzi, hogy a gesztairó a vlachokat *Blachii*, *Blaci* névalakban nevezi meg, és a *Blasii et Sclai* szókapcsolatot illetően leszögezi, hogy a *Blas* alak a francia nyelvből került Anonymus művébe, magyarázatot azonban nem ad arra, hogy a *Blas*-ból hogy öltött testet a *Blasii* (l. még alább az 5.1. szakaszt). A *Sclai Bulgarii et Blachii* szókapcsolatról BOBA IMRE (1995: 98–100) – jelezvén, hogy a kéziratban nincs vessző a *Sclai* és a *Bulgarii* között (l. Anon. 1932: 8; Anon. 1975, a Geszta hasonmása 6. lap; vö. Anon. 1937/1999: 45–46.) – akként vélekedik, hogy a *Bulgarii* és a *Blachii* a *Bulgaria*, illetve a *Blachia* elnevezésből képzett egyes számú genitívusi melléknevek, és ezek melléknévi jelzőként szerepelnek, hogy a *Sclai* eredeti földjét jelöljék, tehát itt a „bulgariai” és a „blachiai” szlávokról van szó. A *Blasii et Sclai*

⁴ ZOLTÁN ANDRÁS lektori véleményében felhívta a figyelmet arra, hogy a kaj-horvát és szlovén nyelvekre „nyugati délszláv” elnevezés illik.

frázist illetően a kutató szerint a *Blasii* főnévként használt, többes számú nominatívusi melléknév. STELIAN BREZEANU (1996: 30) anélkül, hogy megmagyarázná, hogyan viszonyul a *Blachi* a *Blachii* alakhoz, arra gondol, hogy a *Blachi* névalak a görög *Βλάχοι* szó átírása, és a Névtelen ezt közvetlenül a görögből vette át. Ami a *Blasii* névalakot illeti, ezt szintén félretéve, a *Blasi* formáról szólva úgy véli, hogy ha nincs szó egy hibás latin többes számú formáról, Anonymus ismerte a szláv többes számú névalakot a pannóniai szlávokkal való érintkezéseiből, a *Blacus-Blaci* forma pedig egy latin névalak. ALEXANDRU MADGEARU (2005: 45, 56), aki az Anonymus gesztájában szereplő románokról monográfiát írt románul, majd angolul is, műve második részének idézőjellel a pannóniai „Blachii”, a harmadiknak az erdélyi „Blaci” (a román nyelvű kiadásban „Blacii”; MADGEARU 2001: 5, 115) címet adta. A tudós érdekes módon nemcsak felváltva használja a *Blachi* és a *Blachii* névalakokat mindenféle magyarázat nélkül, hanem a *Blaci*-t a *Blachi* és a *Blasi* mellé helyezi, mintha az utóbbi kettő is többes számú nominatívusi alakban lenne Anonymusnál (MADGEARU 2005: 30). Részben elfogadva BOBA nézetét – amelyhez hasonlók korábban is hangot kaptak a szakirodalomban – úgy véli, hogy a *Sclavi Bulgarii* és a *Blachii ac pastore Romanorum* két etnikai csoportot jelöl. Ami a *Blasii* alakot illeti, népnyelvi formának és kivételes esetnek tartva a Gesztában, BREZEANUhoz hasonlóan vélekedik. BOLLÓK JÁNOS (2013: 513) posztumusz írásában megjegyzi, hogy a gesztairó által használt *Blachii* és a *Blasii* melléknévi forma az egész magyarországi latinságban egyedülálló. Szerinte a *Blachii* és a *Blasii* többes számú nominatívus egy *Blachi* és egy *Blasi* nevű népet feltételez. A kutató, aki a görögöt (*Βλάχος*) feltételezi az *oláh* szó átadó nyelveként, arra gondol, hogy Anonymus – aki szerinte görögül is tudott (ezzel nem ért egyet KAPITÁNYFY 2003: 92) – a görög *Βλάχοι* (plur., ejtve *vláchi*) szót vette át, a többes számú nominatívusi alakot népnévként értelmezve. BOLLÓK, aki csak annyit említett meg, hogy az *olasz* szó a *vlasi*-ből, a *vlach* szlovén többes számú nominatívusából ered, külön nem szólt a *Blasii*, illetve *Blasi* népnév közelebbi mivoltáról.

2.2. A teljesség igénye nélkül áttekintettük néhány kutató véleményét a *Blachii* és a *Blasii* névalakokról – amelyek körül kis zűrzavar észlelhető –, anélkül, hogy szóltunk volna többet arról, hogy a különböző vélemények alkotása után ebből milyen történeti következtetéseket vontak le. A következtetések ugyanis nem lényegesek jelen pillanatban, hanem előbb a kiindulópontonra kell fókuszálnunk. Ha szemügyre vesszük a Névtelen által használt különféle népnevek alakjait és latin képzőjüket, találkozhatunk a *Blachii*-val és a *Blasii*-val azonos végződésű ellátott népnevekkel, legtöbbször a *Hungarii* névalakkal. (Az *-ii* végződésű többes számú névalakokról könnyen tájékozódhatunk a Geszta JUHÁSZ LÁSZLÓ által készített indexéből; Anon. 1932: 92–100.) Hivatkozhatunk még a *Hungarii et Romanii* (c. 48.), valamint a *Grecis et Bulgariis* (c. 39. és 41.) szókapcsolatokra is. Nem gyakori ugyan, de az *-ius* melléknévképző idegen országok lakói jelölésére is használatos a latinban (*Aegyptiū*, *Babylōn-ius* stb.; LEUMANN 1977: 290), és az említett nevek bizonyára a **Hungarius*, **Romanus* és **Bulgarius* egyes számú nominatívusi alakjából képzett többes számú formák (ezzel szemben vö. *Sclavos et Bulgaros*, c. 11.; *Grecorum et Bulgarorum*, c. 14. stb.). Továbbá említést érdemel, hogy Árpád neve a Névtelemnél leggyakrabban a latin végződésű

el nem látott *Arpad* alakban szerepel, de néha olyan formák is megfigyelhetők, amelyek nem **Arpadus*-nak, hanem **Arpadius*-nak ragozott alakjaiban fordulnak elő. (*Arpadium*, c. 29., 33., 51.; *Arpadii*, c. 20., 37.; *Arpadio*, c. 42. L. még *Zubur*, *Zuburio*, *Zuburium*; *Botond*, *Botondu*, *Botondium*; *Velec*, *Veluquio*. Ezzel szemben vö. *Keanus*, **Salanus* [*Salani*, *Salano*].) Az *-ius* végződésű személynevek egyébként gyakoriak a latinságban (*Blasius*, *Claudius*, *Domitius*, *Julius*, *Hungarius*⁵ stb.). A Maros és a Körös folyók névalakjai is tanulságosak. A Gesztában két alakban fordulnak elő: *Morus*, *Mors* (c. 11.), *Morisius*, *Morisiusium*, *Morisiusio* (c. 11., 44.); *Cris* (c. 22., 50.), *Crisium* (c. 28.), *Grisio* (sic! c. 32.). Az *-ius* latin végződéssel ellátott alakok tehát nemcsak egyes számban személy- és helyneveknél, hanem többes számban népneveknél is előfordulnak. Figyelembe veendő az is, hogy a *Sycli et Hu(n)garii*, a *XX Hungarii et XV Sjcli*, és a *Hungari et Sycli* kifejezések is megtalálhatók egy fejezeten (c. 51.) belül. (A legutóbbi frázissal kapcsolatban több szövegkiadó hibásan a *Hungarii* alakot szerepelteti a *Hungari* helyett; Anon. 1849: 47; Anon. 1932: 35; ez utóbbi kiadás alapján készült Anon. 1934/2010: 87.) A gesztairó sokkal gyakrabban alkalmazza a *Hungarii*-t, mint a *Hungari* formát,⁶ mintha az autográf kéziratában mindenütt az előbbi alakot írta volna.

⁵ KIRÁLY PÉTER (1987: 162–163, 166, 326, 331) felfigyelt egy *Hungarius* nevet viselő fráterre – aki a 8. és 9. század fordulóján volt a weissenburgi kolostor tagja –, valamint más ezzel azonos vagy hasonló nevet viselő 9. századi személyekre, és a személynévet népnévi eredetűnek tartva az *onogur* népnévvél hozta kapcsolatba.

⁶ A gesztairó műve előszavában írja, hogy „a Szkítia földjéről útnak indult népet miért hívják az idegenek Hungárusoknak, saját nyelvükön pedig magyaroknak (*per ydionia alienigenarum Hungarii et in sua lingua propria Mogerii uocantur*)” (magyar fordítás: Anon. 1999: 9.; latin szöveg: Anon. 1932: 1). Itt is a *Hungar+ius*-ból és *Moger+ius*-ból képzí a többes számú alakot, azaz a *Hungarii*-t és a *Mogerii*-t (másképpen l. BOBA 1991: 13). Ennélfogva a magyar fordításban a „Hungárusoknak” helyett inkább a „hungaroknak”-féle fordítás lenne használandó. PAIS DEZSŐ (Anon. 1977: 77.) is „hungárusoknak” fordítja ugyan, de aztán a *Mogerii*-re a „magyerinek” fordítást használja, ami egyes számú szónak tűnik, és így nincs összhangban az előző többes számú „hungárusok”-kal. Itt is inkább „mogeroknak”-ként lenne fordítandó többes számban (úgy, mint SZABÓ KÁROLY fordításában; Anon. 1898: 6; l. még a következő fordításokat: „ungari [...] mogerii”, Anon 1934/2010: 99; „hungaroknak [...] magyaroknak”, Anon. 1943: 11; „Hungarové (Uhři) [...] Mogerové (Maďaři)”, Anon. 1988: 188; „унгарци [...] могори”, Anon. 2001: 15), amennyiben nem interpretatív, hanem betűhű átültetéshez ragaszkodunk. A magyar hangtörténetben ismert jelenség, hogy a korai ómagyar korszakban a szövegi felső nyelvválású rövid magánhangzók lekoptak. A sorvadó hangzókkal kapcsolatos példák között szerepel az *Árpád* személynév is. BÁRCZI GÉZA (1958a: 21) ugyanis írja, hogy a gesztában „^u”, „ⁱ”-t találunk, az „ⁱ” csak latinos ragozásban bukkan fel: *Arpadius*, *Bothondius*, ezek azonban régi latinosítások és már hagyományossá váltak”. Talán a nyelvész a két példában előforduló *i* betűben mégis látja a sorvadó hangzó jelét (l. még P. HIDVÉGI 1951: 197–198). Mivel szerintem a szövegi *-ius* latin képző, így elvileg magának az írásképeknek semmilyen olyan funkciója nincs, amely jelezne sorvadó magánhangzót. Az, hogy a *Botond/Bothond*-nak – *Botondium* mellett – *Botondu* alakváltozata is van (l. még *Zuard*, *Zuardu*, *Zuardum*; *Bors*, *Borsu*, *Borsum*), bizonyára igazolja, hogy a szövegi *-u* sorvadó hangzót („^u”) jelölhet, de a *Botondium* alakban levő *i* nem jelölheti az „ⁱ” sorvadó hangzót. Fel lehetne tételezni inkább, hogy maga Anonymus szavakat – akár magyar, akár idegen eredetűeket – sorvadó magánhangzával ejtett ki, és ez a nyelvezet vezethette arra, hogy az *-ius* latin képzőt jobban kedvelte, mint az *-us*-t.

A felhozott példákból mindenesetre egyértelműen arra lehet következtetni, hogy igaz ugyan, hogy a *Blachii* a **Blachius* többes számú nominativusi alakja, de a **Blachius* névalak alapján, amelyből Anonymus képezte a többes számú nominativusi alakot, a *Blachii*-t, nem lehet feltételezni egy *Blachi* nevű népet, mivel a **Blachius* egyes számú nominativusi névalak nem úgy keletkezett, hogy a gesztaszerző a *Blachi*-hoz *-us* képzőt adott volna hozzá. Szerintem az eredeti népnév alakja – illetve a latinosítás előtti egyes számú alak – *Blach* volt, ahogy a *Bulgarii* (*Bulgar* + *ius*) esete is mutatja. Ugyanez az érvelésünk vonatkozik a *Blasii* (sg. **Blasius*, amely egyébként egy latin személynév is) névalakra is, tehát eredeti alakja itt *Blas* volt a latin képző elvonásával. Az Anonymus alkalmazta *Blachii*, *Blasii*, *Bulgarii*, *Hungarii* stb. névalakok az ő véletlenszerű és következtelen eljárása szüleményeinek látszanak, amelyeknek egyelőre szükségtelennek tűnik komoly jelentőséget tulajdonítani. A kérdéskör tisztánlátásáért kellett előbb szemrevételezni a *Blachii* és a *Blasii* névalakokat, amiből kiderül, hogy valójában itt egy *Blach*, valamint egy *Blas* népnévvel van dolgunk.

Utólag megjegyzendő, hogy az Anonymus alkalmazta jellegzetes latinosítás (*-ius*, plur. *-ii*) nem tekinthető izolált jelenségnek, hiszen más szerzőknél is megfigyelhető. Közülük kiemelkedik Cremonai Liudprand *Antapodosis* című krónikája. A cremonai püspök majdnem egyöntetűen és következetesen a magyarok nevéül a *Hungarii*-t használja – az *Ungarii* mellett (vö. HÓMAN 1917–1918: 144, 147) –, valamint ennek ragozott alakjait (*Hungariorum*, *Hungariis*, *Hungarios*), sőt a bolgárok nevét illetőleg is ugyanez a helyzet (*Bulgarii*, *Bulgariorum*, *Bulgariis*, *Bulgarios*). Írásművéből ízelítőül néhány idevágó passzust idezek: *Hungarios*, *Pizenacos*, *Chazaros*, *Rusios*; ... *Hungarii* ... *Bagoariorum*, *Suevorum*, *Francorum*, *Saxonum*; *Saxonum ac Turingiorum terra*; *Hungariorum* ... *Saxones*, *Francos*, *Suevos*, *Bagoiarios* ...; *inter Bulgarios et Grecos*; *Taxis*, *Hungariorum rex* (*Antapodosis* I/11, II/5, 24, 42, III/38, V/33; p. 9, 39, 49, 56, 92, 151; az *Ungarii* névalak jóval több kútforrásban szerepel, l. pl. HÓMAN 1917–1918: 140–141, 143., 5. jegyz.; KIRÁLY 1987: 318, 326–327). Látható, hogy a cremonai püspök a bajorok és a thüringiaiak elnevezésére is használja az *-ii* végződést. A magyarországi latinságban is ugyan ritkán, de találunk hasonló példát, mégpedig az 1217-es keltezésű hamis királyi oklevélben: „*Saxones videlicet, Hungarii, Sclau seu alii*” (CDES. 179., 227. sz.; RA. 1: 14., 358. sz.).

El lehetne képzelni a *Βλάχος* (sg.) vagy akár a *Βλάχοι* (pl.) alakból is a görögösítő *-ος*, illetve *-οι* végződés elvonásával az eredeti népnév pontos latin megfelelőjét, azaz a *Blach* névalakot, amely az Anonymus említette *Blach* (*Blach* + *ius*) alakkal egyezik meg. Valószínű ugyan, hogy a *Blach* névalak a keresztes hadjáratok során a görögből kerülhetett át a nyugati latin nyelvű forrásokba, de úgy vélem, hogy az Anonymusnál szereplő *Blach* nem származik közvetlenül a görögből, mint ahogy látni fogjuk. A *Blas* névformára is még sort kerítünk a későbbiekben.

3. *Blaci*. A *Blaci* a *Blacus* (c. 24) és *Blacorum* (c. 26) alakokból kikövetkeztett többes számú nominativusi alak. Kiemelendő, hogy a vlachok háromféle neve közül ez a *Blac* névalak az egyetlen, amelyet Anonymus szokványos latin

képzővel lát el (*Blacus, Blacorum*). A Névtelen szerint Gelou, aki „valamiféle vlach (quidam Blacus)”, a vlachok fejedelme volt, és Erdélyben uralkodott. Az EWUng. – mint láttuk – éppen ezen *Blac(us)* névformát az *oláh* szó első magyar nyelvi adatának tekinti.

Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a *Blac* a vlachok megnevezésére szolgáló különböző latin nyelvű változatok között milyen helyet foglal el (a vlachok nyugati latinságban előforduló megnevezésének változatairól l. ARMBRUSTER 1990: 31–33; MIRDATA 2004: 41–52), KNIEZSA ISTVÁN (1952: 81–82) lassan hetven éve íródott szavait kell idéznem, miszerint „Anonymus helyesírásának a kancelláriáiéhoz való viszonya legnehezebb kérdések közé tartozik. Azt már most megállapíthatjuk, hogy nincs egyetlen egy kancelláriai kiadvány sem, sem II. Béla alatt vagy után, sem III. Béla és Imre alatt, amelynek a hangjelölése akár megközelítőleg is hasonlítana Anonymuséhoz. Anonymus e tekintetben teljesen magában áll.” Úgy tűnik, hogy ebben az is közrejátszhatott, hogy Anonymus a különböző forrásokból eredő névalakokat nem egységesítette, hanem úgy hagyta, ahogyan átvette azokat. Erre jó példa lehet a vlachok háromféle névalakja (*Blach, Blac, Blas*).

Néhány népnévnek az Anonymus által használt írásképe a II. András korabeli kancellária által használtakkal összhangban van, kiváltképpen ha az erdélyi *Blac*-ot nézzük. Először vegyük górcső alá, hogy a magyar királyi oklevelekben – amelyekben, Anonymust nem számítva, először történik említés az erdélyi románokról – milyen formában bukkan fel a népnév.⁷ II. Andrásnak mindössze három (1222., 1223. és 1224. évi) oklevelében szerepel a vlachok neve, mégpedig mind *Blac* formában (1222: *per terram Siculorum aut per terram Blacorum*, ZIMMERMANN 2000: 171, 6. sz.; 1223: *de Blaccis*, 1224: *silvam Blacorum et Bissenorum* stb., EO. 1: 154, 155, 158, 162; 119. sz., 125. sz., 132. sz., l. még Gy. 2: 450; a *Blaccis* alak talán úgy keletkezett, hogy az írnok figyelmetlensége folytán megkettőzte a *c*-t.⁸)

Ezzel szemben IV. Béla öt oklevelében, amelyekben szerepel a románok neve, a szókezdő *b* betű *o*-ra változik: 1247: *Olatis* (EO. 1: 191–192, 205. sz.), 1250: *Olacis* (EO. 1: 194–195, 212. sz.); 1252: *Olacorum* (EO. I. 196, 216. sz.); 1256: *Olacorum* (EO. 1. 197, 221. sz.); 1262: *Olachis* (EO. 1. 204–205, 235. sz., GYÖRFFY [1964: 6–7] szerint kétes hitelű oklevél). Az 1247-es levélben, amely a pápai registrum-könyvből való, az ott említett *Olat* minden bizonnyal az *Olac* alak másolási hibája. IV. Ince írnoke a *c* betűt *t*-re olvasta félre,⁹ amire az is okot adhatott, hogy a népnév ebben az alakban még kevésbé volt ismert a pápai írnokek számára, akik leginkább a *Blach* névalakban ismerték előbb a balkáni, majd az erdélyi vlachok nevét.

⁷ Ezt a munkát megkönnyíti GYÖRFFY (1964: 3–6; l. még TAMÁS 1935: 191–195; DHV. 1–27) írása, amelyben összegyűjtötte a románok 13. századi történetére vonatkozó okleveleket időrendbe szedve. Emellett GÁLDI (1941) tanulmánya, amely az Árpád-kor utáni időkből származó adatokat is felhozza, hasznos útbaigazítást kínál a kérdésről.

⁸ A *Blacci* névalak a Historia peregrinorumban is (KKF. 132; LIBI. 3: 224) és Henrik konstantinápolyi latin császár 1205-ös levelében (a *Iohannicio Blaccorum domino*, POKORNY 1985: 200) is előfordul.

⁹ GÁLDI 1941: xlii. SILVIU DRAGOMIR (POP–ȘIROȘ 2012: 186) 1948-ban írt posztumusz tanulmányában nem gondolja, hogy elírásról van szó, és az oklevél hitelét is kétségbe vonja.

III. Honorius pápa 1222. december 19-i levelében (ZIMMERMANN 2000: 173, 7. sz.; EO. 157, 123. sz.) – amikor megerősíti II. Andrásnak az ugyanabban az évben a német lovagrend számára tett adományát – nem a *Blacorum*, hanem a *Blachorum* névforma szerepel a székelyek és a románok földjén át való közlekedés (*per Siculorum terram transierint aut Blachorum*) kapcsán. Továbbá – amint látni fogjuk – III. Ince leveleiben és IX. Gergely leveleiben Kalojan, majd Ivan Aszen uralkodói címzésénél a *dominus Bulgarorum et Blachorum* frázis szerepel. Nyilvánvaló, hogy a III. Honorius kérdéses levelében szerepelt *Blach*-ok és a III. Ince és IX. Gergely említette *Blach*-ok között nagy a különbség elsősorban földrajzi szempontból, hiszen az előbbieket alatt a dél-erdélyi vlachok, az utóbbiak alatt pedig a balkáni vlachok értendők. A pápai kancellária, amikor először találkozott a II. András levelében említett *Blac* népnévvel, vélhetőleg arra gondolhatott, hogy a balkáni vlachokról van szó. Figyelmet érdemel mindenesetre, hogy a III. Ince pápa és Kalojan bolgár uralkodó (róla l. BOŽILOV 2019: 308–323) közötti levélváltásban a vlachok neve nem *Blac*, hanem *Blach*. A latin *Blach* névalaknak a *Blac* variánsa, valamint az *Olac*-nak az *Olach* variánsa hamarabb vagy egyidőben születhetett meg, hiszen a *h* ($< \chi$) hangértéket nemcsak a *-ch*, hanem a *-c* betűvel is jelölhették¹⁰ (vö. *duce Bycoriensy*; Anonymus gesztája, c. 19). A gyakorlatban azonban a szóvégi *c/ch*-t egyesek *k*-nak, mások pedig *h*-nak olvashatták.

3.1. A királyi kancelláriában olyan nevek írásmódját, amelyek a magyarországi latinságban már gyökeret vertek (*Bisseni*, *Siculi* stb.), tovább alkalmazhatták még akkor is, ha annak élére olyan új kancellár került, aki külföldről érkezett Magyarországra. Róbert klerikusról van szó, aki 1207 és 1209 között kancellár és egyben székesfehérvári prépost volt (RA. 72–77, 228–230, 233–237, 240. sz.), azután veszprémi püspök (1209–1226), majd esztergomi érsek (1226–1239) lett (ZSOLDOS 2011: 348). Ismeretes, hogy a Liège-i (németül Lüttich) egyházmegyéből származott, így vallon lehetett, és feltehetőleg a Párizsban egyetemet végzett klerikusok közé sorolható (KISS 2013: 346; feltevése szerint a 12. század második fele és a 13. század közepe közötti időszak főpapjainál elsődleges volt a francia hatás). Róbert kancellár idegenül állhatott szemben az elődei által követett gyakorlattal, és helyette az Európa-szerte érvényesülő okleveles gyakorlatot alkalmazta (MÁLYUSZ 1973: 11–12). Például a királyi oklevelek keltezésében 1207-től szerepel a király uralkodási éve, az *annus regni* a pápai oklevelek *annus pontificatus* mintája nyomán. A pápai kancellária a 12. század végén és a 13. század első évtizedeiben jelentős hatással volt a magyarországi írásbeliségre, ami az európai kultúra befogadását segítette Magyarországon (SOLYMOSI 1997: 340–342), bár a francia befolyás összességében nem, de bizonyos mértékig jelen volt (VERES 2019: 21).

Ami az olyan nevek írásmódját illeti, amelyek még ingadozó írásképpel rendelkeztek és az új jövevényszavak közé voltak sorolhatók a magyarban, az új kancellár – ha ismerte korábról – a nyugat-európai gyakorlatot követhette,

¹⁰ KNEJZA 1952: 27–28, 81, 85, 94; BARCZI 1958a: 110–111. MELICH (1963: 19) az anonymusi *Blacus* és *Blacorum* adatokat mind *k*-val olvassa, ugyanakkor jelzi, hogy nem tudja megnyugtatóan megmagyarázni.

amely szerint a vlachok neve leggyakrabban *Blach* volt (l. alább a 4.1. szakaszt). Abban, hogy a királyi kancelláriában – amelyre a francia írásbeliség is hatott – nem a *Blach*-ra, hanem a *Blac*-ra esett a választás, az a körülmény is szerepet játszhatott, hogy az ófrancia nevük *Blac* volt többes számú alakban (l. alább az 5.1. szakaszt). A másik körülmény az lehetett, hogy némi különbséget akartak tenni a balkáni vlachok (*Blachi*) és a dél-erdélyi vlachok (*Blaci*) között az íráskép tekintetében.¹¹ Ezek csak találgatások, de annyi megjegyzendő, hogy a *Blac* alak használata a balkáni vlachok jelölésére nem teljesen elszigetelt jelenség, hiszen Flandriai Henrik latin császár testvérének 1206-ban írt levelében egyöntetűen a *Blac* névalak (*Blacos, Blacorum, in Blaciam*) szerepel (LIBI. 4: 12–17; l. még az alább tárgyalandó 1213-as levelét is). 1205-ben III. Ince pápához intézett levelében pedig mind a két névalak (*Blachorum, Blacorum*) előfordul (RI. 8: 240, 132. sz; vö. LIBI. 3: 365, 36. sz.; GI. 197–199, c. 105). Így a *Blach* és a *Blac* egyenértékűen használatban lehetett a balkáni vlachok jelölésére, bár úgy tűnik, hogy az előbbi névalak használatát a pápai kancellária, az utóbbiét pedig Frandriai Henrik latin császár favorizálta. Bizonyos mindenesetre, hogy IV. Béla kancelláriája a félreértés elkerülése végett is megszüntethette az erdélyi vlachok, illetve románok jelölésére alkalmazott *Blac* névalakot, és az ő nevükre a magyar nyelvi alakot, az *Olac*-ot vezette be, amelynek szóvégi *c*-je a *h* (< χ) hangot jelölhette. II. András kancelláriájában pedig a *Blac* szóvégi *c*-jét franciásan *k*-nak is ejthették.

Ebben a vonatkozásban érdekes, hogy IX. Gergely pápa Béla ifjabb királynak 1234-ben intézett levelében *W*-vel kezdődő szóalak szerepel: *Walati, Walathis* stb. (GYÖRFFY 1964: 4; EO. 1: 178–179, 172. sz.). Ha itt is másolási hiba történt a pápai írnok részéről a *c*-nek *t*-re való félreolvasásával (másképpen VÁCZY 1974: 36, 106. jegyz.), és amennyiben a pápai írnok a magyar írásképet követte, akkor a *Walac* és a *Walach* névalakokkal van dolgunk. Abból, hogy a szláv *vlachъ* szókezdő mássalhangzó-torlódását – egyik feloldási módja szerint – bontóhang közbeiktatásával oldották fel a magyarban, a **volach* mellett a **valach* névalak is keletkezhetett.¹² Nincs kizárva, hogy az ifjabb király kancelláriájában, mielőtt az *Olac* névalakot bevezették, egy másik magyar nyelvi névformát, a *Walac*/

¹¹ Igaz ugyan, hogy nem maradt ránk olyan, vlachokra vonatkozó oklevél, amely Róbert kancellársága alatt kelt volna, de feltételezhető, hogy volt olyan is. A fent említett 1223. évi királyi oklevélből arról értesülünk, hogy II. András Benedek erdélyi vajda közreműködésével a kerci monostornak a vlachoktól elvett földet adományozott (EO. 1: 158, 125. sz.), amely a Szébest és Brassót összekötő út mentén feküdt az Olt folyó közelében. A birtokadományozás ideje valamikor 1202–1206 és 1208–1209 között lehetett, amikor Benedek volt az erdélyi vajda (ZSOLDOS 2011: 288). II. András ezért bizonyára kiállított egy birtokadomány-levelet, amelyben a vlachokról is eshetett szó, vagyis okleveles előfordulásuk közvetett módon a 13. század első évtizedéből adatolt. (Vö. BINDER 1995: 1131; KRISTÓ 2002: 192–193, 2003a: 192, 214.) BUSUIOC VON HASSELBACH (2000. 1: 53–59) különvéleménye szerint a föld, mielőtt elvették a románoktól, a román ortodox egyház fennhatósága alatt volt.

¹² *Alachis* (<**valach*) az 1328-es pápai levélben (DHV. 70, 41. sz.; EO. 2: 230, 19. sz.). GÁLDI (1941: xlv) szerint a szláv *vlachъ* szóból nem keletkezhet a **valach* forma a magyarban, és a pápai levélben előforduló *Walati*-féle névalakok nem magyar nyelvi formák (vö. HORGER 1925: 177–178).

Walach-t alkalmazták, bár a magyarban a kettőség (*oláh* ~ *voláh*) tovább élhetett (1288: *Volachis*, GYÖRFFY 1964: 20; EO. 1: 273, 436. sz.).

A IV. Béla okleveleiben említett *Olac* alak arra mutat, hogy a szókezdő *u* > *o* nyiltabbá válás már a 13. század közepére lezárult. Lehetséges, hogy esetleg a királyi kancelláriától távol eső vidékeken még ingadozó időszakban volt,¹³ de nehezen képzelhető el legalább az, hogy II. András idején a *vlach* szókezdő más-salhangzója még nem vokalizálódott volna, és a *Blac* írásképből a *vlach* hangalak tükröződne, IV. Béla idejében pedig hirtelen *Olac* (*oláh*) alakká változott volna.

3.2. Ezzel kapcsolatban szólnom kell az írásom elején említett kérdésről, mely szerint az anonymusi *Blac(us)* szóban vajon a magyar *oláh* szó tükröződik-e. Az *oláh* szó szóbeljei hosszú magánhangzójának keletkezését illetően HORGER ANTAL (1925: 177, 180) – aki szerint az *olasz* szó **vlászi*-nak hangzott, tehát több szótagú volt, amelyből szintén szabályosan **vlaszi* (> **ulaszi* > **ulasz* > *olasz*) lett – egykor úgy foglalt állást, hogy a jövevényszavak rövid illabiális *a* hangja „egytagú szó zárt szótagjában és többtagú szónak *l*, *r*, *m*, *n*-re végződő utolsó szótagjában megnyúlt, minden más esetben pedig megmaradt rövidnek, csak labializálódott”. E vélekedéséhez (**vläch* > **vlách* > *voláh* ~ **uláh* > *oláh*) előbb szüksége volt az ómagyar **vläch* hangalakra, vélhetőleg azért látta úgy, hogy a magyarországi latin *vlachus* (> *blachus*) – amely alak forrását nem nevezi meg HORGER – az ómagyar **vläch* (> **vlách*) latinosítása. Még ha feltételezzük is, hogy a szláv *v* hangot bilabiális β -vel helyettesítették a magyarban, a *Blac* névalak – amelynek legkorábbi előfordulása a magyarországi latinságban a fentebb említett II. András okleveleiben található, vagy esetleg Anonymus Gesztájában – aligha tekinthető az ómagyar **vläch* hangalak megközelítésének. A IV. Béla korabeli *Olac* névalaknak a csupán néhány évtizeddel korábbi magyar nyelvi előzményeként ugyanis nem jöhet szóba, amelyben a szóeleji mássalhangzó bizonyára már vokalizálódott. Azon feltevés megkockáztatása nélkül is, miszerint a *Blac* magyar nyelvi alak, lehetséges, hogy a szláv szó átvételének kezdeti szakaszában – talán a 12. században – a magyarban még egy szótagú (**vläch* > **vlách*) volt a szó.¹⁴ KRISTÓ GYULA (1978: 647) a *vlach* szónak *B*-s szókezdetű latin névalakjai kapcsán – hivatkozásként BÁRCZI GÉZA (1958a: 109) szavaira, miszerint biabiális β hang „sokkal közelebb áll az ugyancsak bilabiális *b*-hez, mint a labiodentális *v*, tehát föltehetőleg könnyen támad *b* variánssa” –, leszögezi, hogy a β -s ejtésnek inkább megfelelő *b*-szókezdetű alakot részesítették előnyben. Ezek szerint

¹³ Vö. BÁRCZI 1958a: 42. Az utóbbi valószínűsége nem zárható ki, tekintettel arra, hogy a *Vlach* helynév adatolt Valkó vármegyéből, mégpedig 1275-ből. KENYHERCZ (2013: 179; vö. RÁCZ 2016: 71) szerint – aki nem a mássalhangzó-torlódások feloldásának kérdése felől, hanem a megmaradt hangzótorlódások irányából vizsgálja a magyar hangszerkezeti rendszert, különös tekintettel a helynevekre – a név olvasata egyaránt lehet *vláh* és *uláh*, de szerintem az utóbbi valószínűbb. Azon szempont is tekintetbe veendő, hogy a helység a magyar ajkúak által sűrűn lakott területe volt-e, továbbá a nyelvjárások szempontjával is számolni kell.

¹⁴ BOLLÓK JÁNOS (2013: 511) az *oláh* szó szóbeljei hosszú magánhangzójával kapcsolatban egyik magyarzatként a szlávból átvett bizánci *βλάχοσ* névalakot mint a magyar szó átdóját hozta fel, amelynek másodéles, hangsúlyos szótagja tehát a *vla*, és megjegyezte, hogy a hangsúlyhoz az ómagyarban gyakran a szótag megnyújtása társult.

az anonymusi *Blac* alakban a β -s ejtés *b* betűvel lett volna rögzítve, vagyis ez a *Blac* íráskép a magyar élőbeszéd hangalakjának hozzávetőleges tükröződése lenne (l. még HORGER 1925: 177). Ez ugyanakkor azt is jelenthetné, hogy a II. András okleveleiben említett azonos névalak is hasonlóképpen magyarázható. Összehasonlításképpen megjegyzendő, hogy ezek szerint az *olasz* névalak előzménye szintén **blas* (**blasz* < **blaszi*) lenne a korabeli írásképben, amelyre azonban nincs példa (vö. *Vlas* ~ *Vlos*, *Uloz* a 12. századból; TESz. 2: 1073; l. alább a 7. szakaszt). A magyar helyesírásban az *u* és *v* hangot nem szokás *b* betűvel rögzíteni, és ez fordítva is igaz (KNIEZSA 1952: 187, 195–196). A szláv eredetű *unoka* szó (< *vnuka*) korai írásképe is ezt igazolja: 1209: *Vnuca*, 1211: *Vnoca*, 1227: *Vnaka* stb. (TESz. 3: 1034; KESZLER 1969: 47). Több jel arra mutat, hogy a *Blac(us)* írásképben nem magyar nyelvi hangalak tükröződik (GÁLDI 1941: xlv).

Kiegészítőül még egy oklevélről érdemes említést tenni, amelyet IV. Béla 1250. június 23-án állíttatott ki, és amelyről fent érintőlegesen már volt szó. Ebben hivatkozás történik Iwachin szebeni ispán II. Andrásnak tett szolgálataira, hadiérdemeire. Többek között arról olvasható élénk leírás, hogy a magyar király Aszen Boril bolgár cár kérésére a vidini lázadók ellen küldte segítségül Iwachint szászok, vlachok, székelyek és besenyők társaságában (*rex ipse comitem Iwachinum associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis in subsidium illi transmisit*), és az ispán a kománok és a lázadó bolgárok ellen harcolt (RA. 1: 277, 976. sz.; l. még EO. 1: 194–195, 212. sz; a kérdéses rész magyar fordítása: KHO. 60–61, a levél teljes román fordítása: DIR. 338–341). Biztosra vehető, hogy II. András ránk nem maradt oklevelében az *Olacis* helyén *Blacis* állt, és az utóbbi névalakot IV. Béla kancelláriája korszerűsítve *Olacis*-ra javította át. Ezenfelül megemlítendő, hogy az oklevélben a *Siculis* és a *Bissenis* névalakok szinte összhangban vannak nemcsak a II. András más okleveleiben, hanem Anonymus Gesztájában előforduló alakokkal is. Nem tudhatjuk, hogy II. András kérdéses oklevele mikor kelt, de annyi bizonyos, hogy a magyar király fent említett 1222-es oklevelénél jóval korábban, feltehetőleg 1215 körül (l. alább a 7. szakaszt is) kelhetett.

3.3. Foglaljuk itt össze, illetve hasonlítsuk össze a népnevek írásképeit, amelyek egyaránt azonosnak bizonyultak Anonymusnál és II. András okleveleiben. Anonymusnál: *Byssenorum*, *Bissenos* (c. 57), *Siculi*, *Siculorum* (c. 50) (a *Siclis*, *Sjcli*, *Sycli* alakok másolási hibák lehetnek, c. 50–51), *Blacus* (c. 24), *Blacorum* (c. 26), *Cumanis*, *Cumanorum* stb. (több fejezetben). A királyi oklevelekben: 1215 körül (1250) **Blacis* (*Olacis*), *Siculis et Bissenis*, 1222: *Siculorum* [...] *Blacorum*, 1224: *Blacis et Bissenis*; 1211: *Cumanos*, 1212: *Cumanorum*.

Egyúttal a *Cumanus* névalakkal kapcsolatban érdemes hivatkozni GYÖRFFY GYÖRGY (1990: 215–216) nézetére, miszerint a magyarországi latinságban a *Cunus* (*Chunus*) névvel általánosságban a keleti nomádokat illették (l. még MACARTNEY 1940a: 141–142, 88. jegyz.; KOVÁCS 2014: 223–224; vö. VÁSÁRY 2001: 187, 5. jegyz., 2005: 5, 6. jegyz.), és a *Cumanus* alak nyugati hatásra terjedt el – ahol e névalak használata 1096-tól kezdve általános –, ennek folyamatos használata szerinte pedig Anonymusnál kezdődik. E vélekedés azon véleményének következménye, miszerint Anonymus gesztáját 1200 körül zárta le. Szerintem azonban a *Cumanus* névforma használatát nem Anonymus, hanem II. András kancelláriája

vezette be a magyarországi latinságba, amikor ennek vezetője Róbert klerikus lett 1207-ben, aki tudhatta, hogy a *Cun* és a *Chun* íráskép – a gyakoribb *Hun* mellett – a hunok jelölésére szolgál a nyugati latinságban. Ez a körülmény ahhoz a feltevéshez is vezethet, hogy a Névtelen Gesztájában a *Cumanus* helyett több szöveghelyen eredetileg *Cunus/Chunus* névalak állt, amelyet talán maga Anonymus egységesen *Cumanus*-ra változtatott, ami által még inkább anakronikussá vált a Geszta elbeszélése. Továbbá megjegyzendő, hogy a Névtelen a székelyek, a besenyők és a vlachok jelölésére a kancelláriai névhasználatot követte, és nem használt olyan más névalakokat, amelyek a későbbi magyar krónikákban előfordulnak: *Zaculi, Zekuli; Bessorum, Bissos; Blackis, Ulahis, Vlachis* stb. (SRH. 1: 162, 279, 165, 257, 162, 163, 269; I. még Adatok 16, 18–19; BENKŐ 2003: 87).¹⁵ Ezek eltérő formát mutatnak a II. András kancelláriájában alkalmazott névhasználatához képest is.

(Folytatjuk.)

SENGA TORU

¹⁵ KNIEZSA (1952: 81, 83) Anonymus helyesírásáról szólva megjegyzi, hogy a gesztában a nevek latin képzőiben és ragjaiban is sokszor akad *y* (pl. *Kyeuyensium, Ladizlay, Tytulensy* stb.), és ez a 13. század előtt a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, így a jelenséget a későbbi másoló számlájára is lehetne írni. A 13. század eleji kancelláriai helyesírás – amelyben a nevek írásmódja szintén nem mindig egységes és ingadozik – nem mond ellent, és inkább nagyjából összhangban van Anonymus helyesírásával, legalábbis néhány ismert helynévre nézve. A királyi oklevelek méltóságnevsoraiban a helynevek is együtt szerepelnek, így II. András néhány leveléből felhozok összehasonlításként olyan helyneveket, amelyek a gesztában is előfordulnak. A Gesztából: *Bezprem, Byhor/Bycor, Budrug, Geuru, Kevee, Musun, Varod/Warod, terra Ultrasilvana, dux Ultrasilvanus, ultra silvas*. A királyi oklevelekből: 1206 (CDES. 110, 137. sz.): *Vesprimiensi, Bihariensi, Budrugieni, Geuriensi, Waradiensi*; 1206 (CDES. 111, 139. sz.; RA. 1: 71, 225. sz.): *Bezprimiensi, Bichoriensi, Musuniensi*; 1211 (ZIMMERMANN 2000: 162–163, 1. sz.; RA. 1: 84, 261. sz.; EO. 1: 134, 38. sz.): *Vesprimien(si), Bichorien(si), Budrigien(si), Geurien(si), Mussunien(si), Waradien(si), Transiluan(o), ultra silvas*; 1212 (C. TÓTH 2001: 68): *Vesprimyensi, Byhoryensi, Bodrogyensi, lauryensi, Koweieni, Musoniensi, Varadyensi, Transsilvanensi*; 1214 (CDES. 143, 188. sz.; RA. 1: 94, 290. sz.): *Wezprimiensi, Bichoriensem, Budrugieni, Geuriensi, Waradiensi, Ultrasilvano*. Az 1212-es adatsorban megfigyelhető az *y*-os írásmód. Az Erdéllyel kapcsolatos nevek még ezekben az időkben – a 12. századtól – csak melléknévi formában ismertek (KRISTÓ 2002: 21–22).